

TRI KATALOGA ARHIVA JUGOSLAVIJE, »Tito — misao, reč i delo«, 1980; »Jugoslavija 1941. godine«, 1981; »Ustavni razvoj socijalističke Jugoslavije«, Beograd 1981.

Izložbe pojedinih arhiva često prođu nezapaženo ne samo u široj javnosti već i u krugu stručnjaka, pa i znanstvenika; bez obzira na golemo značenje građe koja se prezentira na takvim izložbama, jer su te manifestacije manje atraktivne, u sjeni izložbi, npr., naših likovnih umjetnika. Razlog je tome i u slaboj pokretljivosti arhivista, u njihovu — relativnom — nesnalaženju i u nekomunikativnosti u odnosu na mas-medije, na sve one elemente koji stoje između arhiva i šire, pa i stručne javnosti.

Taj nesklad vrijednosti sadržaja izložbi i relativno slabih odjeka van zidova izložbenih prostorija često se može otkloniti objavljivanjem kataloga koji ostaju trajnim svjedokom uspjeha, ali i nespretnosti autora — ukoliko je smisao izložbe promašen.

Arhiv Jugoslavije u Beogradu priredio je sâm ili u suradnji s ostalim institucijama tri izložbe koje nisu prošle nezapažene u beogradskoj sredini, ali o kojima se malo čulo u drugim republikama, pa tako i u SR Hrvatskoj. A one nisu beznačajne; štoviše, one su vrlo važan prilog razvoju takve aktivnosti u arhivskoj djelatnosti i u širenju našega znanja o zbivanjima i ličnostima koje su na izložbi prezentirane.

Prva izložba nosi naslov: »Tito — misao, reč i delo«, a autor joj je — uz pomoć više suradnika — bio Živojin Spasić, koji je priredio i katalog. Izložba je organizirana u suradnji s Vojnoistorijskim institutom, Dokumentacijom Skupštine SFRJ, Odeljenjem za arhiv i dokumentaciju Predsjedništva CK SKJ, Službom za dokumentacione i arhivističke poslove SSIP-a i Arhivom SSUP-a. »Gotovo jedno stoljeće je Josip Broz Tito krčio puteve i prelazio raskršća ovog vremena. Krstario je od seoske izbe do zanatske radionice, od domaće fabrike do savremenih industrijskih pogona tadašnje Evrope, od K. und K. kasarne do poprišta prve socijalističke revolucije, od sindikalnog štrajka do suda za zaštitu kraljeve države, od robijašnice do Komunističkog univerziteta, od anonimnih partijskih adresa do šuma i gudura naše zemlje, od Užica, Bihaća i Jajca do Napulja, Moskve i Beograda, od jugoslovenskih meridijana do mnogobrojnih mesta na svim kontinentima ove planete« — kaže u uvodu kataloga dr Sida Marjanović, direktorica Arhiva Jugoslavije. I kako sada prikazati golemi opus, riječ i djelo toga putnika, revolucionara, sudionika povijesti, kreatora historije? Tito je bio teoretičar ali i velik praktičar. Trebalo je, dakle, naznačiti barem »glavne pravce i faze Titovog stvaralaštva«, pa su u tom smislu autor i njegovi suradnici i podijelili izložbu i katalog u devet značajnih, međašnih cjelina: borba za Partiju; protiv fašizma — stvaranje narodnog fronta; strateg rata i revolucije; borba za novu Jugoslaviju; borba za međunarodno priznanje; sopstvenim putem; fabrike radnicima; koncepcija općenarodne odbrane; svet bez blokova; da mir vlada svetom. Blizu dvije stotine dokumenata i fotografija prezentirano je, s vremenskim rasponom od kraja dvadesetih godina našeg stoljeća, od dokumenata vezanih uz čuveno suđenje Josipu Brozu u Zagrebu 1928. godine do prvih mjeseci 1980. godine, kad je Tito ulagao velike napore da zemlje svijeta obnove i razvijaju detant kao univerzalni proces i da sve više jača mir i sigurnost na ovoj našoj planeti.

Druga je izložba posvećena jubileju jugoslavenskih naroda i narodnosti — 40. obljetnici revolucije. Autor je i te izložbe i kataloga Živojin B. Spasić (s više suradnika). Predgovor je napisao Kosta Nađ, tadašnji predsjednik SUBNOR-a Jugoslavije. Nađ ističe: »Ustanak i rat naroda Jugoslavije protiv sila fašizma, koje su 1941. godine porobile čitavu Evropu i duboko prodirale u Sovjetski Savez, moguće je u svoj istorijskoj veličini sagledati samo kroz celovit svetski proces antifašističke borbe. Istovremeno s oslobodilačkim ratom, koji je odredio sudbinu i budućnost Jugoslavije, kao socijalističke i nesvrstane zemlje, počeli su i svi revolucionarni procesi na kojima su utemeljeni i savremeni odnosi jugoslovenskih naroda i narodnosti kao i odnosi Jugoslavije sa svetom. Ustanak naroda Jugoslavije, koji je organizovala i vodila, s Titom na čelu, Komunistička partija, jedina politička organizacija koja nije priznala kapitulaciju, organizovan je i vođen kao permanentni partizanski rat, kao samostalni front vojske narodnooslobodilačkog pokreta, koja će — vezujući na sebe i do milion fašističkih vojnika — izrasti u jedinstvenu armiju, jedinu u čitavoj okupiranoj Evropi osposobljenu da sama oslobodi svoju zemlju, kao karika u lancu rasporeda armija antifašističke koalicije. Naša armija je, što priznaju i najviši saveznički komandanti (feldmaršal Aleksander) 'jedina saveznička vojska u Evropi kojoj je poveren poseban front, jedina koja vodi samostalne operacije'. Vlada Sovjetskog Saveza je u ratu utvrdila da 'herojska borba bratskih jugoslovenskih naroda [...] služi kao primer koji nadahnjuje sve porobljene narode Evrope'.

Taj katalog samo je uži izbor izloženih dokumenata, onih materijala koji su bitni za sveobuhvatno sagledavanje povijesne 1941. god. na jugoslavenskim prostorima. Važno je istaknuti da je uz izložbu dokumenata organizator učinio još jedan, paralelan pothvat — priređen je i multivizijski program; taj tehnički sistem sastojao se od šest projektora koji su bili elektronski sinhronizirani za projekciju na tri ekrana (trajanje: 24 minute). Nekoliko stotina izvornih dokumenata, fotografija i isječaka iz strane i domaće štampe — uglavnom iz fondova Arhiva Jugoslavije — vrlo plastično je objasnilo mogućnosti i uvjete koji su pridonijeli pokretanju ustanka pod vodstvom Tita i KPJ. Multivizijski projekti neobično su važni u obrazovno-odgojnom sistemu, pa će taj rad (ostvaren je u suradnji s Udruženjem samostalnih umjetnika fotografije Srbije) uvelike omogućiti mlađim naraštajima da još bolje shvate veličinu i usvoje bitne poruke ustaničke 1941. godine.

Izložbu »Ustavni razvoj socijalističke Jugoslavije« i katalog priredio je 1981. god. mr Gojko Malović, a građu su posudile — osim organizatora, Arhiva Jugoslavije — mnoge institucije iz raznih krajeva naše zemlje, među njima i one iz SR Hrvatske — Arhiv Hrvatske, Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, Arhiv JAZU, te Mira Košutić iz Zagreba. U predgovoru je Kiro Hadži-Vasilev dao kratak historijat ustavnog razvoja socijalističke Jugoslavije, upozorivši da je »istinska Jugoslavija mogla nastati samo kao delo svih naroda i narodnosti naše zemlje, kao čin njihovog nacionalnog oslobođenja, njihove ravnopravnosti, kao i socijalnog oslobođenja radničke klase i svih radnih ljudi grada i sela. To je bilo delo naše narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije, to je bilo istorijsko rađanje i stvaranje Jugoslavije«. Međutim, na tekovinama revolucije nije se stalo: »U stvari, istorijski proces stalnog preobražavanja društveno-ekonomskih i političkih odnosa socijalizma nespojiv je sa shvatanjem stabilnosti u smislu okamenjenog ustavnog sistema.« I od vremena donošenja Osnovnog zakona o upravljanju poduzećima i višim

privrednim udruženjima od strane radnih kolektiva (27. lipnja 1950) kreću se procesni tokovi koji postaju predmet zanimanja čitavoga progresivnog čovječanstva.

Izložba pa tako i katalog sastoje se od tri dijela — uvodnog, koji govori o ustavnom razvoju Jugoslavije kao kraljevine, centralnog, u kojem su dani NOR i socijalistička revolucija s poslijeratnom izgradnjom, te završnog poglavlja, u kojem je prikazano razdoblje socijalističke samoupravne izgradnje. U ta tri velika poglavlja grupirane su manje cjeline. U katalogu je objavljeno 168 dokumenata i fotografija, počev od »Deklaracije (Izjave)« vlade Kraljevine Srbije o ratnim ciljevima Srbije (da se bori »za oslobođenje i ujedinjenje sve naše neoslobođene braće Srba, Hrvata i Slovenaca«), Krf, 7. srpnja 1917. godine, pa do prijedloga Predsjednika Republike da se pristupi promjeni Ustava SFRJ, Beograd, 17. listopada 1979. godine (u kojem se ističe danas već povijesno načelo o kolektivnom radu, odlučivanju i odgovornosti).

Sve tri izložbe i katalogi očito su priređeni na visokom profesionalnom nivou. Katalogi nisu obične ilustracije izloženih materijala, već su — naročito edicije o Titovoj misli, riječi i djelu, te publikacija o ustavnom razvoju socijalističke Jugoslavije — i stručni materijali koji mogu korisno poslužiti i kao priručnici, i kao podsjetnici, i kao građa. Njihovi sadržaji su istodobno i mjerila dostignuća jugoslavenske historiografije, dosega spoznaja historičara, politologa i pravnika. S izloženim materijalima ujedno se valorizira rad stručnjaka, njihov priređeni put, ali se daje i ocjena povijesnih tekstova, procesa, zbivanja i ličnosti. U tom smislu treba i gledati vrijednost tih izložbi, a naročito kataloga koji ostaju trajni svjedoci značenja i značaja tih znanstveno-kulturnih manifestacija.

Petar Strčić

MILE MARKOVIĆ, »Popis radova prof. dra Leona Gerškovića. (Knjige, članci, intervjui). Građa za bibliografiju«, Nacionalna i sveučilišna biblioteka, »Izvori za proučavanje jugoslavenskog samoupravnog socijalističkog sistema«, sv. 1, Zagreb 1981.

U mnogostrukoj djelatnosti koju je u posljednje vrijeme inicirala Nacionalna i sveučilišna biblioteka u Zagrebu važnu ulogu ima izložbena aktivnost (i to još u prostoru koji do sada nije bio valoriziran, a neobično je atraktivan i za publiku vrlo pristupačan). U nizu takvih zapaženih manifestacija osobitu pažnju privlači nedavna izložba dijela objavljenih radova prof. dra Leona Gerškovića, jednog od naših najeminentnijih društveno-političkih i znanstvenih radnika, člana Savjeta Federacije. Izložbu je osobno otvorio predsjednik Predsjedništva SR Hrvatske Jakov Blažević, čime se htjelo i na izuzetan način ukazati na težinu opusa dra Gerškovića. Prigodnu riječ dao je direktor Biblioteke Veselko Velčić. Izložba je prva u seriji koju će Biblioteka posvetiti objavljenom opusu najzaslužnijih kreatora samoupravnog socijalizma iz SR Hrvatske. No, o otvaranju izložbe već su našu javnost upoznala i dnevna glasila, a samo bismo upozorili da je istom prigodom predstavljen publici prvi svezak »Izvora za